

JUSTYNA BIEDA (Łódź), DOROTA WIŚNIEWSKA-JÓŹWIAK (Łódź)

**Szczególne rodzaje darowizn
uregulowane w Kodeksie Napoleona
a praktyka pierwszych łódzkich notariuszy.
Rozważania na tle współczesnej dyskusji
nad wprowadzeniem darowizny na wypadek śmierci**

I. Wprowadzenie. Od kilku lat w środowisku prawniczym trwa dyskusja nad celowością wprowadzenia do polskiego porządku prawnego nowej czynności prawnej, umożliwiającej rozporządzanie majątkiem na wypadek śmierci. W doktrynie podkreśla się, iż obecnie funkcjonujący katalog czynności *mortis causa* jest zbyt ograniczony i nie przystaje do nowego ustroju społeczno-gospodarczego. W tym kontekście poszerzenie go zwiększyłoby swobodę dysponowania majątkiem przez przyszłych spadkodawców¹.

W pewnym zakresie oczekiwania społeczne zaspokoili uchwalenie ustawy z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011 nr 85 poz. 45), które wprowadziły instytucję zapisu windykacyjnego. Jednak w dalszym ciągu otwarta pozostaje kwestia dopuszczalności dokonywania darowizn na wypadek śmierci. Prace nad nowelizacją przepisów kodeksu cywilnego w tym zakresie przerwał upływ kadencji parlamentu.

Tego rodzaju instytucja prawna nie stanowi całkowitego *novum* na gruncie porządku prawnego obowiązującego na ziemiach polskich. Czynności prawne o zbliżonym charakterze funkcjonowały już w przeszłości, a znajomość regulujących je przepisów i istniejącej praktyki może okazać się przydatna we współczesnych pracach legislacyjnych.

II. Darowizny na rzecz przyszłych małżonków. Umowa tego rodzaju była dozwolona w prawie francuskim obowiązującym przed wejściem w życie

¹ Ł. Mleko, *Darowizna na wypadek śmierci. Rozważania na tle projektowanych rozwiązań legislacyjnych* „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, Rok XIX: 2010, z. 4, s. 1045.

kodeksu, ale z ograniczeniem polegającym na tym, że skutki prawne wywoływała jedynie w razie wcześniejszej śmierci darczyńcy².

Natomiast w dziewiętnastowiecznej doktrynie istniały wątpliwości dotyczące możliwości dokonywania darowizny na wypadek śmierci na gruncie przepisów uchwalonego 21 III 1804 r. Kodeksu Napoleona (dalej: KN)³.

Zdaniem J.J. Delsola darowizna taka nie mogła mieć miejsca przede wszystkim dlatego, iż nie powodowała niezwłocznego przeniesienia własności przedmiotu darowizny. Ponadto jej istotą była odwołalność zakazana przez przepisy KN. Te cechy mogły też wywoływać wątpliwości w zakresie szczerości intencji obdarowanego, który być może dokonał wyłudzenia. Poza tym, zdaniem tego autora – choć z tym argumentem trudno się zgodzić – z uwagi na podobieństwo powyższej umowy i testamentu, nie było jasne czy strony rzeczywiście zamierzały dokonać darowizny, czy też osoba rozporządzająca swoim majątkiem chciała sporządzić testament⁴.

Również M. Planiol podkreślał, iż pod rządami KN dokonywanie darowizny na wypadek śmierci było niemożliwe, choć kodeks bezpośrednio jej nie zakazywał. Jednak ważną cechą teje czynności prawnej była odwołalność, sprzeczna z zasadami kodeksu. Jedynie pod warunkiem nieodwołalności darowizny, byłaby ona akceptowalna⁵.

KN w istocie nie regulował darowizny na wypadek śmierci, jednak wprowadzał inne, wyjątkowe w swym charakterze, rodzaje tej czynności prawnej. Stanowiły je darowizny na rzecz przyszłych małżonków, które mogły być dokonywane na przykład w tych samych aktach notarialnych co intercyzy. Możliwość zawierania owych specyficznych umów i zasady, jakim podlegały, zostały uregulowane w Księdze III Tytuł II Dział VIII *O darowiznach uczynionych w umowie przedślubnej małżonkom i dzieciom z małżeństwa urodzić się mającym* (art. 1081-1090), Dział IX *O rozporządzeniach pomiędzy małżonkami, bądź przez umowę przedślubną, bądź w czasie małżeństwa* (art. 1091-1100).

Ich szczególny charakter wynikał głównie z powiązania z faktem zawarcia małżeństwa, o czym stanowił art. 1088 KN, zgodnie z którym: „Wszelka darowizna, uczyniona na korzyść małżeństwa, upada, jeżeli małżeństwo nie przyjdzie do skutku”. Wynikało z niego, iż fakt zawarcia małżeństwa i jego ważność miały decydujące znaczenie dla skuteczności takiej darowizny⁶.

² J.J. Delsol, *Zasady Kodeksu Napoleona w związku z nauką i jurysprudenceją*, T. II, Warszawa 1874, s. 166; M. Planiol, *Podręcznik prawa cywilnego (o darowiznach i testamentach)*, z francuskiego przełożył i przypisami opatrzył Adam Słomiński, Warszawa 1922, s. 11.

³ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, Cz. II: *Polska pod zaborami*, Kraków 2002, s. 32.

⁴ J.J. Delsol, *Zasady Kodeksu Napoleona...*, s. 166-167.

⁵ M. Planiol, *Podręcznik prawa cywilnego...*, s. 12-13.

⁶ A. Okolski, *Zasady prawa cywilnego obowiązującego w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1885, s. 429; M. Planiol, op. cit., s. 256.

Specyfika tego rodzaju czynności prawnej uwidaczniała się również na płaszczyźnie nieodwołalności. Zgodnie z ogólną definicją darowizny zawartą w art. 894 KN:

„Darowizna między żyjącymi jest to akt, przez który darujący wyzuwa się obecnie i nie odwołalnie z rzeczy darowanej, na korzyść obdarowanego, który ją przyjmuje”.

Wynikało z niej, iż umowa powyższa była co do zasady nieodwołalna.

Jednak art. 953 KN⁷ przewidywał od owej reguły wyjątki, wśród których znajdowały się: niewykonanie warunków, o ile czynność miała charakter warunkowy, niewdzięczność ze strony obdarowanego oraz urodzenie się dziecka darczyńcy⁸. W razie wystąpienia jednej z wyżej wymienionych okoliczności, darczyńca był uprawniony do odwołania darowizny.

Jednak nie wszystkie z powyższych przypadków można było stosować w odniesieniu do darowizny dokonanej na korzyść małżeństwa. Przede wszystkim czynność taka nie mogła zostać odwołana z powodu niewdzięczności⁹. Wynikało to z założenia, iż korzystać z darowizny mieli małżonkowie (a nie tylko jeden z nich, ten, który został obdarowany), a także ich dzieci¹⁰.

Kolejną cechą charakterystyczną dla darowizny zamieszczonej w intercyzie stanowił przedmiot dyspozycji. W przeciwieństwie do czynności podlegającej przepisom ogólnym, w drodze tej specyficznej darowizny można było rozporządzać nie tylko majątkiem teraźniejszym, ale także przyszłym. W związku z powyższym doktryna podzieliła darowizny dokonywane w intercyzach, z punktu widzenia przedmiotu, na trzy kategorie: darowizny majątku teraźniejszego, darowizny majątku przyszłego oraz darowizny majątku teraźniejszego i przyszłego¹¹.

Przedmiotem pierwszej z nich, czyli darowizny majątku teraźniejszego, było mienie istniejące w chwili zawarcia umowy. Jednak jeśli dotyczyła nieruchomości, musiała zostać wpisana do księgi wieczystej¹².

Ustawodawca nie ograniczył kręgu osób uprawnionych do występowania w charakterze darczyńców. W związku z tym należy przyjąć, iż powyższą

⁷ Art. 953 KN: „Darowizna między żyjącymi nie będzie mogła być odwołaną, chyba z powodu nie wykonania warunków, pod którymi była uczyniona, z powodu niewdzięczności i z powodu przybycia dzieci”.

⁸ Szerzej zob. A. Okolski, op. cit., s. 393-397; J.J. Delsol, op. cit., s. 48; M. Planiol, op. cit., s. 59-79.

⁹ Art. 959 KN: „Darowizny na korzyść małżeństwa nie będą odwołalnymi z powodu niewdzięczności”.

¹⁰ J.J. Delsol, *Zasady Kodeksu Napoleona...*, s. 321; A. Okolski, op. cit., s. 394; M. Planiol, op. cit., s. 256.

¹¹ A. Okolski, op. cit., s. 429-433; M. Planiol, op. cit., s. 258-270.

¹² A. Okolski, op. cit., s. 429.

umowę mieli prawo zawierać nie tylko krewni przyszłych małżonków, ale także osoby obce.

Natomiast wyraźnie zostały wskazane osoby, które można było obdarować. Zgodnie z art. 1081 KN:

„Każda darowizna między żyjącymi majątku terażniejszego, chociażby przez umowę przedślubną małżonkom lub jednemu z nich była uczynioną, ulega ogólnym prawidłom, dla darowizn pod tym tytułem czynionych przepisanych.

Nie może mieć miejsca na korzyść dzieci urodzić się mającym, jak tylko w przypadkach w Dziale VI. niniejszego Tytułu wymienionych”.

Zatem beneficjentem mógł zostać jeden z małżonków lub oboje. W wyjątkowych sytuacjach dopuszczalne było nawet dokonanie darowizny wyłącznie na korzyść dzieci, które miały się urodzić z tego małżeństwa, jednak możliwość taka dotyczyła jedynie przypadków substytucji¹³.

Darowizna na rzecz nupturientów, jak każda inna, mogła mieć charakter warunkowy. Wynikało to z treści art. 951 KN dotyczącego wszystkich darowizn, który stanowił:

„Darujący będzie mógł zastrzedz prawo powrotu przedmiotów darowanych, bądź na przypadek wcześniejszej śmierci samego obdarowanego, bądź na przypadek wcześniejszej śmierci i obdarowanego i jego zstępnych.

Prawo to nie może być zastrzeżone, jak tylko na korzyść samego darującego”.

Zatem ustawodawca przyznał stronom prawo do zastrzeżenia warunku uchylającego darowiznę, w postaci śmierci przed darczyńcą, albo samego obdarowanego lub wcześniejszej śmierci i obdarowanego i jego zstępnych¹⁴. Warunek ten skutkował rozwiązaniem umowy, w przypadku gdy darczyńca przeżył obdarowanego, ewentualnie obdarowanego i jego zstępnych.

Dalsze konsekwencje zastrzeżenia takiego warunku określał art. 1183 KN:

„Warunek rozwiązujący jest ten, który, gdy się spełni, skutkuje odwołanie zobowiązania, i zwraca rzeczy do takiego stanu, jak gdyby zobowiązanie nie istniało.

Warunek ten nie zawiesza wykonania zobowiązania; wkłada tylko na wierzyciela obowiązek powrócenia tego, co otrzymał, wtenczas, gdy nastąpi wypadek przewidziany w warunku”.

Przepis ten stanowił, że w następstwie upadku darowizny rozwiązaniu ulegały również wszystkie umowy zawarte przez obdarowanego prowadzące do zbycia

¹³ A. Okolski, op. cit., s. 429; M. Planiol, op. cit., s. 258-259.

¹⁴ M. Planiol, op. cit., s. 55-56.

przedmiotu darowizny lub ustanowienia praw rzeczowych¹⁵. Spełnienie warunku rozwiązującego skutkowało wygaśnięciem zobowiązania i powrotem rzeczy do takiego stanu, w jakim byłyby, gdyby zobowiązanie w ogóle nie powstało.

Kolejny rodzaj darowizny, czyli darowizna majątku przyszłego, to umowa o charakterze zbliżonym do darowizny na wypadek śmierci. Możliwość jej dokonywania została zastrzeżona w art. 1082 KN, zgodnie z którym

„Ojcowie i matki, inni wstępni, krewni poboczni małżonków, a nawet obcy, mogą przez umowę przedślubną rozporządzać całością lub częścią majątku, jaki w chwili swej śmierci pozostawia, tak na korzyść rzeczonych małżonków, jak na korzyść dzieci z ich małżeństwa urodzić się mających, na przypadek, jeżeliby darujący przeżył małżonka obdarowanego.

W powyższym przypadku przeżycia darującego domniemywa się zawsze, że podobna darowizna, chociaż uczyniona na korzyść samych tylko małżonków lub jednego z nich, uczynioną została na korzyść dzieci i zstępnych z małżeństwa urodzić się mających”.

Przedmiotem tego rodzaju darowizny był majątek przyszły, czyli istniejący dopiero w chwili śmierci darczyńcy. Wątpliwości nie budziła możliwość rozporządzania całym majątkiem lub jego częścią. Jednak przedstawiciele doktryny nie byli zgodni w kwestii prawa do dysponowania określoną rzeczą. Część z nich odrzucała taką możliwość, wskazując, iż stanowiłoby to już darowiznę majątku teraźniejszego¹⁶. Inni, zwłaszcza autorzy francuscy, a także Fryderyk Zoll, dopuszczali nie tylko ewentualność rozporządzania określoną rzeczą, ale nawet sumą pieniężną¹⁷.

Wydaje się, iż pozbawienie darczyńcy prawa do dysponowania konkretną rzeczą lub sumą pieniężną było sprzeczne z definicją majątku przyszłego, ponieważ część tego majątku darczyńca mógł już posiadać w chwili zawierania umowy. Zatem określona rzecz czy suma mogły stanowić jego własność¹⁸.

Podobnie jak w przypadku darowizny majątku teraźniejszego, w roli darczyńców mieli prawo działać wszyscy, nie tylko krewni nupturientów, lecz również osoby obce. Zaś obdarowani mogli zostać oboje małżonkowie lub tylko jeden z nich.

Celem ochrony interesów przyszłych małżonków, a zwłaszcza nowo zakładanej rodziny, ustawodawca wprowadził domniemanie, iż darowizny doko-

¹⁵ J.J. Delsol, op. cit., s. 231.

¹⁶ A. Okolski, op. cit., s. 430. Podobnie – H. Konic, *Prawo majątkowe małżeńskie. Wykład ustaw obowiązujących w b. Królestwie Kongresowym, z uwzględnieniem przepisów innych dzielnic oraz kodeksu szwajcarskiego*, Warszawa 1933, s. 165.

¹⁷ M. Planiol, op. cit., s. 262; J.J. Delsol, op. cit., s. 322; F. Zoll, *Prawo cywilne opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce*, T. IV: *Prawo familijne i spadkowe*, Poznań 1933, s. 95-96.

¹⁸ M. Planiol, op. cit., s. 46-47.

nywano również na korzyść dzieci, które mogły urodzić się z tego małżeństwa. Było to bardzo istotne z punktu widzenia możliwości przeżycia obdarowanego przez darczyńcę, ponieważ mimo wystąpienia takiej okoliczności, darowizna przechodziła na dzieci lub innych zstępnych obdarowanego. Darczyńca mógł jednak wyrazić odmienną wolę i wówczas darowizna upadałaby, gdyby sam przeżył obdarowanego¹⁹.

Powyższa czynność prawna była korzystna zarówno dla darczyńcy, jak i obdarowanego. Z jednej strony chroniła interes pierwszego z nich, ze względu na to, że wywoływała skutki prawne dopiero z chwilą jego śmierci. W tym momencie obdarowany lub jego zstępni nabywali własność przedmiotu darowizny²⁰.

Z drugiej strony ograniczała uprawnienia przysługujące darczyńcy z tytułu własności, przez co chroniła obdarowanego. Darczyńca mógł rozporządzać przedmiotem darowizny pod tytułem wynagrodzenia, a więc na przykład w drodze sprzedaży albo zamiany, ustanawiać służebności czy też obciążać go długami²¹. Natomiast nie miał prawa do dokonywania rozporządzeń pod tytułem darmym, o czym stanowił art. 1083 KN:

„Darowizna uczyniona w formie artykułem poprzedzającym oznaczonej, będzie nie odwołalną w tem tylko znaczeniu, że darujący nie będzie już mógł rozporządzać, pod tytułem darmym, przedmiotami objętymi w darowiźnie, chyba tylko nie wielkimi summami, pod tytułem wynagrodzenia lub inaczej”.

Ustawodawca wyłączył spod powyższego zakazu jedynie niewielkie sumy pieniężne, przekazywane na przykład jako prezent. Ponieważ kodeks nie określił ich wysokości, dlatego należało je oceniać indywidualnie z punktu widzenia stanu majątkowego darczyńcy²².

Ochrona interesów obdarowanego przejawiała się ponadto w nieodwołalności darowizny²³, a także w przyznaniu obdarowanemu prawa do zrzeczenia się jej po śmierci darczyńcy albo przyjęcia z dobrodziejstwem inwentarza²⁴.

Przedmiotem ostatniego rodzaju darowizny, obejmującej majątek teraźniejszy i przyszły, mógł być cały majątek darczyńcy lub jego część. Jednakże art. 1084 KN zobowiązywał strony umowy do dołączenia wykazu długów i ciężarów darczyńcy:

¹⁹ J.J. Delsol, op. cit., s. 323-324; A. Okolski, op. cit., s. 430-431; M. Planiol, op. cit., s. 263.

²⁰ J.J. Delsol, op. cit., s. 323; A. Okolski, op. cit., s. 430; M. Planiol, op. cit., s. 260, 264.

²¹ J.J. Delsol, op. cit., s. 323; A. Okolski, op. cit., s. 431-432; M. Kurman, *Notarjat i hipoteka. Prawo spadkowe. Prawo hipoteczne. Ustawodawstwo z okresu wojny. Pytania do aktów. Schematy aktów*, Warszawa 1918, s. 67; M. Planiol, op. cit., s. 264.

²² M. Planiol, op. cit., s. 264.

²³ J.J. Delsol, op. cit., s. 323; A. Okolski, op. cit., s. 430; M. Planiol, op. cit., s. 260, 264.

²⁴ M. Planiol, op. cit., s. 266.

„Darowizna przez umowę przedślubną będzie mogła być uczynioną łącznie co do majątku teraźniejszego i przyszłego, w całości lub części, z obowiązkiem dołączenia do niej wykazu długów i ciężarów darującego istniejących w dniu darowizny. W takim razie wolno będzie obdarowanemu, po zgonie darującego, pozostać przy majątku teraźniejszym, zrzekając się reszty majątku darującego”.

Realizacja powyższego obowiązku skutkowałą przyznaniem obdarowanemu szczególnego uprawnienia polegającego na możliwości zrzeczenia się majątku przyszłego po śmierci darczyńcy i ograniczeniu przysporzenia wynikającego z darowizny jedynie do majątku teraźniejszego. W takim przypadku obdarowany ponosił odpowiedzialność wyłącznie za długi i ciężary oznaczone w wykazie²⁵.

Jeżeli wykazu nie dołączono do umowy, obdarowany mógł jedynie przyjąć lub zrzec się darowizny w całości, co wywoływało skutki w zakresie odpowiedzialności za długi i ciężary istniejące w chwili śmierci darczyńcy²⁶.

Prawo do dokonywania darowizn w intercyzach miały nie tylko osoby trzecie, ale również sami nupturienti. Art. 1091 KN zastrzegał:

„Małżonkowie będą mogli przez umowę przedślubną czynić sobie wzajemnie, lub jeden z nich drugiemu takie darowizny, jakie zechcą, pod ograniczeniami poniżej wymienionymi”.

Z treści powyższego przepisu wynikało, że czynność taka mogła zostać dokonana przez jednego z przyszłych małżonków na rzecz drugiego. Ponadto dopuszczalne były także darowizny wzajemne.

Co do zasady wobec tego rodzaju czynności prawnych należało stosować przepisy dotyczące umów zawieranych przez przyszłych małżonków i osoby trzecie, z wyjątkami uregulowanymi w dziale IX²⁷.

Zatem darowizna między nupturientami mogła obejmować majątek teraźniejszy, przyszły albo teraźniejszy i przyszły²⁸. Jednak ustawodawca przewidywał w art. 1093 KN pewne odstępstwo od zasad dotyczących analogicznych darowizn dokonywanych przez osoby trzecie, stanowiąc, że

„Darowizna majątku teraźniejszego lub teraźniejszego i przyszłego, uczyniona między małżonkami przez umowę przedślubną, czy z jednej strony, czy wzajem-

²⁵ A. Okolski, op. cit., s. 432; M. Planiol, op. cit., s. 268- 270.

²⁶ Art. 1085 KN: „Jeżeli wykaz, o którym artykule poprzedzającym jest wzmianka, nie był dołączony do aktu obejmującego darowiznę majątku teraźniejszego i przyszłego, obdarowany będzie obowiązany przyjąć lub zrzec się tej darowizny co do całości. W razie przyjęcia, nie będzie mógł żądać jak tylko majątków istniejących w dniu śmierci darującego, i będzie obowiązany zapłacić wszystkie długi i ciężary spadku”.

²⁷ A. Okolski, op. cit., s. 434.

²⁸ Ibidem, s. 434-435; M. Planiol, op. cit., s. 271.

na, poddaną będzie prawidłom ustanowionym w poprzedzającym Dziale co do podobnych darowizn uczynionych małżonkom przez trzecią osobę; jednakże nie będzie mogła przejść na dzieci z małżeństwa pochodzące, na przypadek jeżeliby małżonek obdarowany zmarł przed małżonkiem darującym”.

W związku z tym przepisem umowa darowizny majątku terażniejszego albo terażniejszego i przyszłego zawierana przez przyszłych małżonków zawsze była dokonywana pod warunkiem przeżycia darczyńcy przez obdarowanego. W konsekwencji wcześniejsza śmierć obdarowanego powodowała powrót przedmiotu do darczyńcy, nie przechodziła zatem na dzieci²⁹.

Podobnie jak w przypadku umów zawieranych przez osoby trzecie, darowizna między przyszłymi małżonkami była nieodwołalna. Jednak wyjątkowo mogła zostać odwołana z powodu niewdzięczności, ponieważ nie stał w tym wypadku na przeszkodzie interes dzieci, które były spadkobiercami obojga rodziców, a w związku z tym w razie odwołania darowizny nie doznałyby szkody³⁰. Natomiast nie podlegała odwołaniu w razie urodzenia dzieci³¹, z uwagi na to, iż dzieci darczyńcy były także dziećmi obdarowanego³².

III. Praktyka w świetle łódzkich aktów notarialnych z lat 1841-1875.

Przepisy KN obowiązywały między innymi na ziemiach polskich, w tym na terytorium Księstwa Warszawskiego, powstałego w oparciu o postanowienia traktatu pokojowego zawartego 7 VII 1807 r. przez Napoleona i cara Aleksandra I³³.

Nadanie mocy obowiązującej francuskiemu prawu cywilnemu nastąpiło już w oparciu o przepisy konstytucji Księstwa z 22 VII 1807 r. Art. 69 tego aktu stanowił: „Kodeks Napoleona będzie prawem cywilnym Księstwa Warszawskiego”³⁴. Z treści powyższego przepisu nie wynikało jednak, kiedy powyższa kodyfikacja miała wejść w życie. Datę ostatecznie określił minister sprawiedliwości Księstwa, Feliks Łubieński, wyznaczając ją na 1 V 1808 r. Dwa lata póź-

²⁹ A. Okolski, op. cit., s. 435; H. Konic, *Prawo majątkowe małżeńskie...*, s. 165.

³⁰ M. Planiol, op. cit., s. 272.

³¹ Art. 960 KN: „Wszelkie darowizny między żyjącymi uczynione przez osoby, które w chwili darowizny nie miały dzieci, lub zstępnych wówczas żyjących, jakakolwiek byłyby wartość tychże darowizn, i jakimkolwiek tytułem byłyby uczynione, i chociażby były wzajemne, lub wynagradzające, nawet darowizny uczynione na korzyść małżeństwa przez inne osoby, a nie przez wstępnych małżonkom, i nie przez małżonków między sobą, odwołane będą samem przez się prawem z powodu przybycia darującemu dziecięcia prawego, nawet pośmiertnego, lub z powodu uprawnienia dziecka naturalnego przez następne małżeństwo, jeżeli toż dziecko urodziło się po darowiznie”.

³² J.J. Delsol, op. cit., s. 330.

³³ A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Kraków 2005, s. 233-234; A. Korobowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju i prawa polskiego (1772-1918)*, Warszawa 2009, s. 47.

³⁴ *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego*, oprac. J. Sawicki, T. II, Warszawa 1953, s. 21.

niej moc obowiązująca przepisów kodeksu została rozciągnięta na przyłączone do państwa terytorium trzeciego zaboru austriackiego³⁵.

Przepisy powyższego aktu prawnego przetrwały upadek Napoleona oraz likwidację Księstwa i funkcjonowały nadal w Królestwie Polskim. Część z nich, między innymi zasady prawa małżeńskiego osobowego i majątkowego, uległa zmianie 1 (13) VI 1825 r., w związku z uchwaleniem Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego. Nowa kodyfikacja weszła w życie 1 I 1826 r. (według kalendarza gregoriańskiego)³⁶.

Jednak nowelizacja nie objęła zasad dotyczących dokonywania darowizn w tych samych aktach notarialnych, w ramach których zawierane były intercyzy.

Powyższe reguły znajdowały zastosowanie w praktyce, o czym świadczy między innymi treść aktów notarialnych spisywanych przez łódzkich notariuszy w latach 1841-1875³⁷.

Pierwsza kancelaria notarialna, którą prowadził Leopold Fryderyk de Brixen, kontynuujący urzędowanie przez siedem kolejnych lat, została utworzona w Łodzi dopiero w 1841 r.³⁸ Otwarcie praktyki było podyktowane zwiększającymi się potrzebami społecznymi w zakresie obsługi prawnej ludności dynamicznie rozwijającego się ośrodka przemysłowego³⁹. W okresie wcześniejszym potrzeby mieszkańców Łodzi zaspokajali notariusze działający w sąsiednich miastach, przede wszystkim w Zgierzu⁴⁰.

W chwili rozpoczęcia urzędowania przez Leopolda Fryderyka de Brixena obowiązywała francuska ustawa notarialna – organizacja notariatu – wprowadzona w 1808 r. Zawarte w niej zasady zostały zmienione dopiero w 1876 r. w wyniku wejścia w życie przepisów ustawy rosyjskiej⁴¹. Prace legislacyjne

³⁵ I. Daniłowicz, *Kodex Napoleona w porównaniu z prawami polskimi i litewskimi*, „Gazeta Sądowa Warszawska”, 1904, nr 36, s. 571; *Historia państwa i prawa Polski*, T. III: *Od rozbiórów do uwłaszczenia*, pod red. J. Bardacha i M. Senkowskiej-Gluck, Warszawa 1981, s. 132-133.

³⁶ Art. 1 prawa przechodniego: *Księga I. oraz tytuł V. i XVIII. Księgi III. Kodexu Cywilnego dotąd obowiązującego, na koniec Oddział I. Działu V. Prawa Seymowego z dnia 26. Kwietnia 1818 roku, z końcem dnia 31. Grudnia 1825 roku w swej mocy ustaią, a w miejsce tych praw, Księga I Kodexu Cywilnego Królestwa Polskiego i prawo osobne o przywilejach i hypotekach z dniem 1. Stycznia 1826 roku zacząć obowiązywać* – Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego, w: „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, Nr 41, T. X.

³⁷ Zakres chronologiczny prowadzonych badań archiwalnych został wyznaczony z jednej strony datą powstania notariatu w Łodzi, zaś z drugiej – okresem obowiązywania napoleońskiej ustawy notarialnej.

³⁸ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Zespół nr 135 Akta notariusza de Brixena Leopolda Fryderyka w Łodzi (1841-1847).

³⁹ H.S. Dinter, *Dzieje wielkiej kariery. Łódź 1332-1860*, Łódź 1965, s. 66-67, 71; *Łódź 1423-1823-1973. Zarys dziejów i wybór dokumentów*, oprac. R. Rosin i M. Bandurka, Łódź 1974, s. 19.

⁴⁰ Na przykład: APŁ, Zespół 438 Akta notariusza Józefa Stokowskiego w Zgierzu (1821-1847).

⁴¹ A. Korobowicz, *Sądownictwo*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. III: *Od rozbiórów do uwłaszczenia*, pod red. J. Bardacha i M. Senkowskiej-Gluck, Warszawa 1981, s. 130; *Archiwum Państwowe w Łodzi. Przewodnik po zasobie*, pod red. M. Bandurki, Warszawa 1998, s. 301-302; D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007, s. 53.

nad utworzeniem nowoczesnego notariatu podjęto w Rosji początku lat sześćdziesiątych. Zostały one zwieńczone zatwierdzeniem ustawy notarialnej dopiero 14 IV 1866 r.⁴²

III.1. Strony kontraktów. Z praktyki łódzkich notariuszy wynika, że w tych samych aktach, w formie których sporządzane były intercyzy, dokonywano również darowizn na rzecz przyszłych małżonków. Tego rodzaju umowy zawierały za nupturientami osoby trzecie, ponadto czynności tych dokonywali również między sobą przyszli małżonkowie.

W przypadku przysporzeń dokonywanych przez osoby trzecie co do zasady nie posługiwano się pojęciem „darowizna”. Wyjątek stanowiły jedynie dwa akty notarialne sporządzone przez Jana Cichockiego. Pierwszy z nich obejmował umowę zawartą 23 X (4 XI) 1862 r. przez Fryderyka Róg i jego córkę Ernestynę, a przedmiot tej umowy stanowiły ruchomości: pięć krów, pościel, bielizna i wyprawa o wartości 262 i 1/2 rubla srebrem⁴³.

Drugi akt został przyjęty 3 (15) I 1863 r. i zawierał darowiznę dokonaną przez Józefa Zdrojewskiego na rzecz córki Konstancji:

„Ojciec jej, współstawający Józef Zdrojewski, jako przyszłej żonie Majerowicza, daje darowiznę jako udział majątku na rachunek spadku rubli sr. dziewięćset czyli zł. polsk. sześć tysięcy – mianowicie: daje jej rubli sześćset, które ma u Jakóba i Aleksandry Małżonków Skonieckich, które się z rewersu prywatnego należą i które są płatne dnia pierwszego kwietnia, roku bieżącego – i w tym celu powyższy rewers oddać jej po zamężciu obowiązuje. Skoro więc Konstancja Zdrojewska stanie się żoną Majerowicza, będzie miała prawo w terminie powyższą wierzytelność odebrać – którą jako gotówkę od ojca, za zgodą przyszłego męża Majerowicza przyjmuje. Resztę do darowizny rubli sr. trzysta, przyrzeka wypłacić Józef Zdrojewski do Św. Jana roku bieżącego, z własnych funduszów. Tak uczynioną darowiznę Konstancja Zdrojewska, z przyszłym mężem przyjmują”⁴⁴.

Z treści kontraktu wynika, że obdarowana Konstancja Zdrojewska otrzymała od ojca darowiznę kwoty pieniężnej 900 rubli srebrem. Część tej sumy – 600 rubli srebrem – miała zostać zaspokojona z wierzytelności, do uiszczenia której byli zobowiązani małżonkowie Jakób i Aleksandra Skonieccy. Wierzytelność stawała się wymagalna 1 IV 1863 r. Ojciec przelał na Konstancję Zdrojewską ową wierzytelność, przy czym wydanie rewersu miało nastąpić

⁴² A. Niemirowski, *Krótką wiadomość o ustawie notaryalnej mającej wejść w wykonanie w Królestwie Polskiem*, „Gazeta Sądowa Warszawska”, 1876, Nr 12, s. 93.

⁴³ „Ojciec jej Fryderyk Róg daje darowiznę tejże córce jako udział majątku pięć krów (...) pościel, bieliznę (...) wyprawę wartości rubli srebrem dwieście sześćdziesią dwa i pół i to wszystką z chwilą ślubu dać przyrzeka” – APL, Zespół 444 Akta notariusza Jana Cichockiego w Zgierzu (1857-1863), sygn. 7, akt nr 3556/736 z 23 X (4 XI) 1862 r., s. 2.

⁴⁴ *Ibidem*, sygn. 8, akt nr 3751/50 z 3 (15) I 1863 r., s. 1-3.

dopiero po zawarciu małżeństwa przez obdarowaną. Resztę, czyli 300 rubli srebrem, darczyńca zobowiązał się wypłacić w gotówce najpóźniej do dnia świętego Jana (24 VI)⁴⁵ tego samego roku ze swojego majątku.

W przypadku darowizn dokonywanych przez osoby trzecie, w charakterze darczyńców występowali zwykle krewni jednego z przyszłych małżonków. Przykładem takiego kontraktu są dwie wskazane wyżej umowy, a także darowizna dokonana w obecności notariusza Kajetana Szczawińskiego 5 (17) VIII 1860 r. przez małżonków Franciszka i Emilię Traeger na rzecz Joanny Wolf. Z treści tego kontraktu wynika, iż obdarowana była kuzynką któregoś z darczyńców i że zajmowali się oni jej wychowaniem. Zatem zapewne fakt pokrewieństwa oraz opieki nad Joanną Wolf stał się przyczyną dokonania darowizny⁴⁶.

Przedmiot owego przysporzenia była kwota pieniężna 3000 rubli srebrem. Była to znaczna suma, co jednak nie powinno dziwić, skoro Franciszek Traeger sprawował funkcję prezydenta Łodzi⁴⁷.

Strony zastrzegły, że wydanie przedmiotu darowizny miało nastąpić dopiero trzy lata później, licząc od następnego dnia po zawarciu umowy, czyli 6 (18) VIII 1863 r. Darczyńcy zobowiązali się do uiszczania odsetek do tego momentu, a ich wielkość określili na 5%. Wpłata miała być dokonywana w ratach kwartalnych.

W powyższym akcie notarialnym została zamieszczona klauzula „na wyposażenie”, sugerująca, że dokonana darowizna miała umożliwić przyszłym małżonkom zawarcie małżeństwa i wspólne życie dzięki zapewnieniu środków finansowych. Wydaje się, iż cel ten przyświecał większości, a być może nawet wszystkim osobom dokonującym przysporzeń na rzecz nupturientów.

W przeciwieństwie do umów zawieranych przez nupturientów z osobami trzecimi, w kontraktach sporządzanych przez przyszłych małżonków zwykle używano pojęcia „darowizna”. W ten sposób określono na przykład czynność dokonaną w akcie przyjętym przez notariusza Marcellego Jaworskiego 26 II (10 III) 1862 r. Narzeczony „Gronom Sromatka [zapisał – od autorów] przyszłej „swej Małżonce Ruchli Działoszyńskiej Summę Rubli srebrem dwieście tytułem darowizny”⁴⁸. Zgodnie z oświadczeniem darczyńcy wskazana kwota pieniężna miała wejść w skład majątku żony nieobjętego wspólnością ma-

⁴⁵ I. Ichnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003, s. 19.

⁴⁶ „Franciszek i Emilia Traeger Małżonkowie na wyposażenie swej kuzyny od dzieciństwa u siebie wychowywanej, Joannie Wolf przeznaczają (...) gotowizną Summę Rubli Srebrem trzy tysiące, którą iey za lat trzy od dnia jutrzejszego rachując, za Ewikę wypłacić zobowiązują się a przez ten czas procent pięć od stu od tej Summy kwartalnymi ratami z góry płacić przyrzekaia” – APŁ, Zespół 442 Akta notariusza Kajetana Szczawińskiego w Zgierzu (1847-1861), sygn. 28, akt nr 370 z 5 (17) VIII 1860 r., s. 1.

⁴⁷ „Franciszek Traeger Asesor kolegialny Prezydent Miasta Łodzi” – Ibidem, s. 1.

⁴⁸ APŁ, Zespół 443 Akta notariusza Jaworskiego Marcellego w Zgierzu (1855-1872), sygn. 7, akt nr 122 z 26 II (10 III) 1862 r., s. 2.

jątkową⁴⁹. Zatem podlegała rządowi posagowemu i jako taka stanowiła wyłączną własność Ruchli Działoszyńskiej⁵⁰. Dodatkowo suma powyższa została zabezpieczona na majątku darczyńcy, co miało zagwarantować jej wypłatę⁵¹.

Treść owej umowy potwierdzała, że (w przeciwieństwie do osób trzecich) przyszli małżonkowie, dokonując przysporzeń majątkowych, co do zasady działali w zamiarze zabezpieczenia majątkowego osoby obdarowanej, zwłaszcza na wypadek ustania małżeństwa.

III.2. Przedmiot rozporządzeń majątkowych. Jeżeli chodzi o przedmiot dyspozycji, w łódzkich kancelariach sporządzano zarówno darowizny dotyczące kwot pieniężnych, jak i ruchomości, a także umowy odnoszące się do mienia nieruchomości.

W większości przypadków rozporządzano sumami pieniężnymi, na przykład w darowiźnie majątku teraźniejszego dokonanej przez Macieja Wasiaka na rzecz przyszłej żony Małgorzaty Tomalczyk w intercyzie zawartej 15 (27) VI 1859 r. Powyższa umowa obejmowała własność kwoty pieniężnej 116 rubli srebrem, którą narzeczony zabezpieczył na całym swoim majątku⁵².

Wskazana suma nie weszła w skład majątku wspólnego, ale miała wraz ze składnikami majątkowymi wniesionymi przez narzeczoną (gotówką i ruchomościami o łącznej wartości 308,40 rubli srebrem⁵³) podlegać rządowi posagowemu, a związku z tym stanowiła wyłączną własność żony – Małgorzaty Tomalczyk⁵⁴.

W praktyce na drodze takiej właśnie umowy dysponowano także ruchomościami. W akcie notarialnym spisany 21 VII (2 VIII) 1869 r. przez Władysława Herzberga dokonano tego rodzaju darowizny, przy czym rzeczy, którymi rozporządziła darczyńca – Katarzyna z Hubertów Głowińska na rzecz przyszłego męża Pawła Stefańskiego zostały szczegółowo wyliczone. Zaliczono do nich:

⁴⁹ „stanowić ma jej fundusz przedślubny, do wspólności dorobkowej nie należący, za posag uważany być mający” – Ibidem.

⁵⁰ „§ 1. Gronom Sromatka i Ruchla Działoszyńska mają zamiar połączyć się węzłem małżeństwa (...) a na przyszłość co do stosunków majątkowych żyć będą pod Rządem posagowym i wspólnością dorobkową” – Ibidem, s. 1.

⁵¹ „któren teje przyszłej Małżonce swej w ogólności na całym swoim Majątku Ruchomym i Nieruchomym szczególniej na Osadzie swej pod a 105 wsi Zelowie Okręgu Szadkowskim posiadanej, hypoteki prawnej dozwala” – Ibidem, s. 2.

⁵² „z tego więc ogólnego Majątku swego nie przechodząc Części rozrządzałney zeznający Maciey Wasiak zapisuje przyszłej swey Małżonce Małgorzacie Tomalczyk tytułem darowizny Summę Rubli Srebrem sto szesnaście (...) i to jey na swym majątku zabezpiecza” – APŁ, Zespół 442 Akta notariusza Kajetana Szczawińskiego..., sygn. 25, akt nr 246 z 15 (27) VI 1859 r., s. 2.

⁵³ „wniesiony w Dom jego majątek tak w gotowiźnie iak i w Ruchomościach Summę Rubli Srebrem trzysta ośm kopiejek czterdzieści” – Ibidem.

⁵⁴ „§ 1. Maciey Wasiak i Małgorzata Tomalczyk mają zamiar zawrzeć z sobą związki małżeńskie i na ten cel stosunki majątkowe urządzają pod Rządem posagowym i do wspólności dorobkowej” – Ibidem, s. 1.

„1. łóżko brzozone, 2. serwantka jesionowa, 3. stół sosnowy z szufladą, 4. szafę sosnową żółto bejcowaną, 5. lustro w brązowych ramach, 6. dwadzieścia sześć sztuk obrazów w ramach różnej wielkości, 7. trzy landszafty, 8. lampę do nafty mosiężną, 9. dwie konewki sosnowe, 10. dwie szyfonierki tekturowe, 11. zegar ścienny, 12. samowar mosiężny, 13. lampę mosiężną, 14. dwie beczki do kapusty, 15. szpiżarnię sosnową, 16. szafę sosnową szpiżarnianą, 17. talerzy, podstawek, garnuszków półporcelanowych sztuk sześćdziesiąt, 18. bufet sosnowy cynkiem pokryty, 19. cztery poduszki, spodek, pierzynę pierzowe z podwojnemi poszwami, 20. trzydzieści sztuk szklanek, 21. młynek do kawy, 22. toaletkę mahoniową, 23. sześć garnków żelaznych, 24. moździerz żelazny, 25. dwie pary firanek muślinowych, 26. serwet półwełnianych cztery, 27. krzesel sosnowych cztery, 28. sześć sukien wełnianych, 29. dwanaście płóciennych koszul, 30. sześć spódnic pokolatanowych, 31. palto syberynowe, 32. półkaftan syberynowy, 33. kołnierz i mufkę futrzane, 34. dziewięć prześcieradeł, 35. butelek sztuk dwanaście”⁵⁵.

Ruchomości te zostały oszacowane przez darczyńcę na kwotę 45 rubli srebrem⁵⁶.

W związku z przyjęciem przez nupturientów ustroju wyłączności majątkowej i wspólności prawnej, powyższe rzeczy miały wejść w skład majątku stanowiącego własność męża⁵⁷.

Przedmiotem rozporządzeń bywały również nieruchomości. Takiej darowizny, również obejmującej majątek terażniejszy, dokonano 7 (19) I 1857 r. w akcie notarialnym przyjętym przez Kajetana Szczawinskiego. Przyszły mąż – Roch Włodarczyk – darował Nepomucenie Zakrzewskiej własność 5 mórg gruntu położonych w Kolonii Widzewek w gminie Nowosolna, których wartość szacował na kwotę 60 rubli srebrem⁵⁸. Także w tym przypadku przedmiot przysporzenia nie wszedł w skład majątku wspólnego, lecz miał podlegać rządowi posagowemu i jako taki stanowił własność narzeczonej⁵⁹.

⁵⁵ APŁ, Zespół 447 Akta notariusza Władysława Hertzberga w Zgierzu (1868-1874), sygn. 3, akt nr 429/292 z 21 VII (2 VIII) 1869 r., s. 1-2.

⁵⁶ Ibidem, s. 2.

⁵⁷ „Następnie niedoszli [przyszli – od autorów] małżonkowie oświadczają, iż wszelki majątek, jaki po zawartym ślubie religijnym w trakcie pożycia małżeńskiego, wspólną pracą, oszczędnością, zabiegami i przemyślem przyrobia, oraz taki, który przez spadek, darowiznę, testament lub losiem nieprzewidzianym, które z nich pozyska, stanowić będzie obojga niedoszłych [przyszli – od autorów] małżonków wspólną własność i podlegać będzie rządowi wspólności prawnej” – Ibidem.

⁵⁸ „Paragraf Trzeci Roch Włodarczyk ze swego majątku zapisuie tytułem darowizny przyszłej swej małżonce Nepomucenie Zakrzewskiej pięć morg gruntu z osady swej pod N 7. w kolonii Widzewku Gminie Nowosolna położoney jaką w spadku po Ojcu odziedziczył w szacunku Rubli srebrem sześćdziesiąt” – Ibidem, sygn. 21, akt nr 30 z 7 (19) I 1857 r., s. 2.

⁵⁹ „Paragraf Pierwszy Roch Włodarczyk i Nepomucena Zakrzewska panna mają zamiar połączyć się węzłem małżeńskim (...) stosunki zaś majątkowe na przyszłość urządzają pod Rządem posagowym i do wspólności dorobkowej” – Ibidem, s. 1.

III.3. Darowizna majątku terażniejszego pod warunkiem rozwiązującym wcześniejszej śmierci obdarowanego lub wcześniejszej śmierci obdarowanego i jego zstępnych. Wskazane powyżej czynności prawne miały charakter darowizn majątku terażniejszego, jednak nupturienti zawierali również umowy mające za przedmiot majątek terażniejszy, równocześnie zastrzegając warunek rozwiązujący wcześniejszej śmierci obdarowanego. Spełnienie się tego warunku miało skutkować upadkiem darowizny i powrotem jej przedmiotu do rąk darczyńcy.

Do sporządzenia takiego kontraktu doszło na przykład w kancelarii notariusza Ferdynanda Szlimma 12 (24) I 1865 r. między nupturientami: Emilią z Michalskich Przonowską oraz Stanisławem Przyjałkowskim. Narzeczona darowała przyszłemu mężowi nieruchomości położoną w Aleksandrowie przy ulicy Parzęczewskiej 235⁶⁰, obejmującą „przestrzeń prętów kwadratowych sto pięćdziesiąt miary nowopolskiej” (1 pręt = 18,662 metrów kwadratowych, czyli 2799,30 metrów kwadratowych – od autorów⁶¹) oraz zabudowania⁶², a także narzędzia garncarskie oraz ruchomości o wartości 12 rubli srebrem⁶³.

O ile z treści przytoczonych wyżej aktów notarialnych nie wynikała znaczna dysproporcja stanu majątkowego nupturientów, o tyle została ona uwidoczniiona w umowie zawartej między Emilią Przonowską a Stanisławem Przyjałkowskim. Zgodnie z zamieszczoną w niej wzmianką, narzeczony nie posiadał żadnego majątku poza garderobą⁶⁴.

Zastrzeżenie warunku rozwiązującego wcześniejszej śmierci obdarowanego w powyższym kontrakcie nastąpiło w drodze klauzuli: „Z darowizny tej korzystać obdarowany może tylko jeśli przeżyje darującą, w razie przeciwnym skutku mieć nie będzie”⁶⁵.

Darowizny majątku terażniejszego pod warunkiem rozwiązującym wcześniejszej śmierci obdarowanego dokonano również 26 XI (8 XII) 1873 r. W charakterze darczyńcy działał Antoni Sejdel, który darował narzeczonej, Joannie Halex

„jedną siódmą część wszelkiego majątku swego ruchomego i nieruchomego (...) jaki obecnie posiada, pod warunkiem jeżeli darującego przeżyje, bo inaczej darowizna pozostanie bez skutku. – Taką darowiznę obdarowana przyjmuje”⁶⁶.

⁶⁰ APŁ, Zespół 136 Akta notariusza Ferdynanda Szlimma Okręgu Zgierskiego w Łodzi (1863-1876), sygn. 3, akt nr 865/68 z 12 (24) I 1865 r., s. 2.

⁶¹ I. Ichnatowicz, A. Biernat, op. cit., s. 45.

⁶² APŁ, Zespół 136 Akta notariusza Ferdynanda Szlimma..., sygn. 3, akt nr 865/68 z 12 (24) I 1865 r., s. 2.

⁶³ Ibidem, s. 3.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem, sygn. 33, akt nr 11093/2329 z 26 XI (8 XII) 1873 r., s. 1.

W tym przypadku przedmiot rozporządzenia nie stanowił konkretnej rzeczy, ale 1/7 część mienia będącego własnością darczyńcy w chwili zawierania umowy.

Również w tym wypadku dokonanie powyższej czynności było zapewne podyktowane różnicą w sferze majątkowej istniejącą między stronami kontraktu. Mąż, z zawodu tkacz, był właścicielem nieruchomości położonej w Łodzi, a także ruchomości szacowanych na kwotę 1200 rubli. Zaś żona nie posiadała żadnego majątku, z wyjątkiem garderoby⁶⁷.

W obecności łódzkich notariuszy dokonywano również darowizn pod warunkiem rozwiązującym wcześniejszej bezpotomnej śmierci obdarowanego. Wprowadzenie tego warunku skutkowało powrotem przedmiotu dyspozycji do darczyńcy, gdy obdarowany zmarł wcześniej, a z zawieranego małżeństwa nie urodziły się dzieci.

Darowizny o takim charakterze dokonał między innymi Karol Bukowski na rzecz przysłej żony Karoliny Stroschein. W akcie przyjętym przez Ferdynanda Szlimma 5 (17) I 1873 r. zastrzegł, że

„czyni swej narzeczonej Karolinie Stroschein darowiznę rubli dwieście dwadzieścia pięć, ale pod warunkiem jeżeli go przeżyje, lub pozostawi potomstwo, bo gdyby obdarowana zmarła wcześniej od darującego i bezdzietnie, to darowizna pozostanie bez skutku”⁶⁸.

III.4. Darowizna majątku przyszłego. Wśród aktów spisywanych przez notariuszy działających w Łodzi znajdują się także umowy, których przedmiot stanowił majątek przyszły, czyli składniki majątkowe istniejące dopiero w chwili śmierci darczyńcy.

Przedmiotem jednej z tego rodzaju darowizn były przychody z majątku wniesionego przez żonę (czyli stanowiącego jej własność w chwili zawarcia małżeństwa) oraz z majątku nabytego przez któregokolwiek z małżonków w czasie trwania małżeństwa niezależnie od tego, czy do nabycia doszłoby w drodze spadkobrania, darowizny czy dzięki przypadkom losowym⁶⁹.

W treści umowy wyraźnie tego nie sprecyzowano, ale należy uznać, iż w tym przypadku chodziło o przychody z majątku męża (Karola Trantza), a także o przychody uzyskane z mienia żony. Te ostatnie miały przechodzić na

⁶⁷ „oświadcza Antoni Sejdel że on jest właścicielem nieruchomości w Łodzi liczbą dziewięćset dwunastą oznaczonej, a w warsztatach, przędzy, towarach i innych ruchomościach posiada rubli tysiąc dwieście, narzeczona zaś prócz garderoby, żadnego nie posiada majątku” – Ibidem.

⁶⁸ Ibidem, sygn. 24, akt nr 8909/145 z 5 (17) I 1873 r., s. 1.

⁶⁹ „wszelkie dorobki od Summy posagowej, od Majątku w przyszłości któremu bądź z przyszłych Małżonków czy to Losem przez Spadek lub darowiznę przybyć mogącego, na wyłączną własność przysłej swej Małżonce Józefie Lenartowskiej zapisuie. Paragraf Trzeci Józefa Lenartowska powyższy Zapis przyjmuje i akceptuje” – APŁ, Zespół 442 Akta notariusza Kajetana Szczawińskiego..., sygn. 18, akt nr 1728 z 13 (25) XI 1855 r., s. 2.

własność męża z chwilą zawarcia małżeństwa, ze względu na przyjęcie ustroju majątkowego rządu posagowego⁷⁰. Uregulowanie stosunków majątkowych w oparciu o powyższy ustrój skutkowało przyznaniem mężowi użytkowania majątku żony, a w konsekwencji przechodzeniem przychodów z tego majątku na własność męża⁷¹.

Darowizny majątku przyszłego dokonał również Godfrid Kűhn na rzecz przyszłej żony Elżbiety z Ganckich Witt. W akcie notarialnym z 9 (21) I 1842 r. zastrzeżono:

„gdyby zgon przyszłego małżonka Godfrida Kűhn wcześniej nastąpił, wszelki pozostały po nim majątek czy to ruchomy lub nieruchomy stanie się własnością pozostałej przy życiu małżonki”⁷².

Z klauzuli tej wynika, że przedmiotem rozporządzenia był cały majątek pozostały po śmierci męża.

IV. Próba podsumowania. Prawo obowiązujące na ziemiach polskich znało w przeszłości szczególne rodzaje darowizn, zbliżonych do będącej przedmiotem współczesnej dyskusji darowizny na wypadek śmierci. Funkcjonująca na gruncie KN darowizna majątku przyszłego jest doskonałym na to przykładem z uwagi na swój przedmiot, jaki stanowił majątek pozostały po śmierci darczyńcy.

Czynność powyższa mogła być dokonywana wyłącznie w intercyzach, co ograniczało swobodę dysponowania majątkiem na wypadek śmierci.

W praktyce znajdowała zastosowanie, o czym świadczą akta notariuszy działających w dziewiętnastowiecznej Łodzi⁷³.

Wydaje się, że potrzeby społeczne w tym zakresie się nie zmieniły, a powiększenie katalogu czynności prawnych *mortis causa* przyczyniłoby się do ich zaspokojenia.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ W. Dutkiewicz, *Prawo hipoteczne...*, s. 341; A. Okolski, op. cit., s. 104.

⁷² APŁ, Zespół nr 135 Akta notariusza de Brixena..., sygn. 1, akt nr 69 z 9 (21) I 1842 r., s. 2.

⁷³ A. Korobowicz, *Sądownictwo*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. III: *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, pod red. J. Bardacha i M. Senkowskiej-Gluck, Warszawa 1981, s. 130; *Archiwum Państwowe w Łodzi. Przewodnik po zasobie*, pod red. M. Bandurki, Warszawa 1998, s. 301-302; D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007, s. 53.